

Formy zachowań agresywnych u dzieci w wieku przedszkolnym

Oprócz oddziaływań skierowanych do młodzieży i dorosłych, przeciwdziałanie agresji powinno objąć także dzieci i to najmłodsze. **Już w tym wieku kształtują się elementarne nawyki emocjonalne, strategie postępowania oraz podstawowa wiedza o świecie.**

Zwrócono uwagę, że w wieku przedszkolnym powinien zaczynać się proces uczenia się pożądanых zachowań, i zapobiegania działaniom niepożądanym, czyli proces socjalizacji dziecka.

Zwłaszcza, że naukowcy zwracają uwagę na to, iż pierwszą zapowiedzią agresywnego zachowania jest rozpoznanie gniewu w ekspresji mimicznej dorosłych, a taką umiejętność mają już trzymiesięczne niemowlęta. Po tym następuje wyrażanie gniewu przez dziecko, w reakcji na frustrację, pojawiające się w drugiej połowie pierwszego roku życia. Behawioralne wzorce agresji w konflikcie z rówieśnikami i z dorosłymi występują w trakcie drugiego lub trzeciego roku życia, w formie napadów złego humoru i stosowania siły fizycznej (na przykład uderzania, pchania, kopania).

Niektórzy naukowcy natomiast twierdzą, że dziecko zanim skończy pięć lat, ma prawo się złościć, krzyczeć, a nawet rzucać przedmiotami, bić i przezywać rówieśników. Mały złośnik może być nawet ordynarny. Ale nie można tu jeszcze mówić o znamionach agresji; to raczej przejaw niedojrzałości dziecka, które na frustrację odpowiada złością.

Uważa się też, że określenie niektórych zachowań dzieci jako cechujących się interpersonalną agresją może budzić wątpliwości. Wyłaniają się bowiem różne pytania, na przykład: kiedy zachowanie dziecka mające pewne znamiona agresji jest intencjonalne, a kiedy nie; czy dane zachowanie przynoszące szkodę może być oceniane jako przeciwne do prospołecznego? Dzieci mogą różnie rozumieć skutki swoich działań, a dziecięca intencjonalność może wyrażać gniew, a po chwili uśmiechnie się i przytuli.

Stwierdzono, że świadomy przejaw agresji skierowany przeciwko osobie pojawia się w wieku półtora roku czy też dwóch lat. Gniew małego dziecka różni się od podobnych reakcji w wieku późniejszym przede wszystkim czasem; bez względu na wynik - pozytywny czy negatywny - gniew u małego dziecka trwa dość krótko.

Przeciwnicy tych teorii wskazują na to, że dzieci, które w przedszkolu ujawniają agresywność, są niemal skazane na to, że gdy dorosną, ta agresywność przetrwa. 5 rok życia to wiek już za późny na działania profilaktyczne. Zaburzenia zachowania w tym najmłodszym wieku nie są jeszcze utrwalone, nie są stałymi cechami charakteru, stąd względnie szybko i

skutecznie można im przeciwdziałać, inaczej niż w wieku szkolnym i później, gdy trudności, które narastały przez wiele lat, są już utrwalone i odporne na wpływy.

Jaką formę przybierze agresja dziecka zależy od form przeciwwakcji rodziców i ich wrażliwości. Wielu nie toleruje otwartej agresji, w wyniku czego pojawiają się u dziecka symboliczne jej formy - dąsanie się, mrukliwość, narzekanie, marudzenie. Rosnące dziecko spotyka się z obowiązkami i zakazami społecznymi - to wolno, tego nie wolno - pociąga to za sobą wiele nieuniknionych frustracji. W dziecku budzą się: gniew, rozgoryczenie i tendencje agresywne.

Naukowcy przeprowadzili eksperymenty, które dowodzą niezbicie, że nagradzanie zachowań agresywnych, przyzwalająca lub zachęcająca postawa dorosłych wobec otwartej agresji dziecka w okresie późniejszym nie zmniejszają, lecz wręcz przeciwnie - w poważnym stopniu zwiększają częstotliwość zachowań agresywnych.

W wieku przedszkolnym zdarza się dość często, że agresja wymierzona przeciw rodzicom objawia się niedotrzymaniem niedawno wyuczonych norm higienicznych: dziecko zaczyna na przykład siusiać do łóżka. Ten okres życia psychoanaliza nazywa okresem analnym, a przejawiającą się w nim agresję - **agresja analną**.

Zwrócono uwagę, że o wiele groźniejsza jest sytuacja, w której tendencja agresywna w stosunku do rodziców nie występuje w sferze świadomości, a co za tym idzie - wybór metody odwetu także jest nieświadomy. Dziecko może np.; tracić apetyt, stawać się coraz słabsze. Rozwiązanie problemu jest bardzo trudne, bo dziecko nie zdaje sobie sprawy z tego, że kieruje nim chęć zemsty.

Nie tylko rodzice mają problemy z zachowaniami agresywnymi - są one dominującą formą konfliktów między dziećmi. Konflikty interpersonalne dzieci w wieku przedszkolnym nabierają szczególnego wyrazu między innymi ze względu na ich właściwości rozwojowe.

To, że w codziennych kontaktach więcej osób pragnie tego samego jest jak najbardziej naturalne i nieuchronne. Interesujące jest natomiast to, w jaki sposób zachowują się partnerzy interakcji wobec zderzenia się wzajemnie wykluczających się dążeń: jak zachowują się w czasie konfliktu?

W tym okresie rozwojowym dominuje **uczucie zazdrości i gniewu**. Zazdrość o uczucia bliskich osób, o inne dzieci, o zabawki. Gniew pojawia się natomiast w sytuacjach frustracyjnych, kiedy nie udało się osiągnąć zamierzonego celu. W takich sytuacjach łatwo o kolejne konflikty, nieporozumienia i zachowania agresywne.

Najczęściej występującymi w wieku przedszkolnym formami agresji są:

- **agresja werbalna** - przezywanie, skarżenie, aroganckie odzywanie się do dorosłych lub rówieśników, wyśmiewanie, czynienie złośliwych uwag mających na celu zrobienie koledze przykrości;

- **agresja niewerbalna**, która występuje pod dwoma postaciami: **fizycznej i niefizycznej**.

Agresja fizyczna - to bezpośrednie zadanie bólu innym osobom - dziecko rzuca się z pięściami, bije inne dzieci, niekiedy gryzie lub drapie. Atak nie zawsze jest skierowany na tę osobę, która wywołała zachowanie agresywne (agresja z przeniesieniem).

Agresja niefizyczna - jest to na przykład przedrzeźnianie, robienie min, pokazywanie języka innemu dziecku z zamiarem zrobienia mu przykrości, różnego typu gesty mające zranić inną osobę. Są one postrzegane przez nie jako bardzo raniące. Być może dlatego, że w pierwszym okresie życia komunikacja ze światem odbywała się przecież poprzez sygnały niewerbalne: w tym okresie dziecko nie rozumiało słów, rozumiało natomiast uśmiech, przyjazny gest albo rozgniewaną minę. Dlatego dzieci są szczególnie uczulone na sygnały niewerbalne.

W przedszkolu spotykamy się również z **agresją relacji**. Wykorzystywane są tutaj społeczne stosunki, aby zaszkodzić innemu dziecku, aby je onieśmielić. Rozpowszechniane są plotki o innych dzieciach; domaganie się, aby nie bawiły z określoną osobą. Do tego dochodzą pogardliwe gesty, spojrzenia, znaki. Ta forma agresji jest boleśnie przeżywana, ponieważ w tym wieku akceptacja rówieśników oraz powstawanie i utrwalanie wzajemnych przyjaźni stają się coraz ważniejsze.

Naukowcy zwracają także uwagę na **agresje symboliczną**, która objawia się w symbolicznych zabawach dziecka lub jego fantazji. Dziecko w zabawie odgrywa samo siebie i otaczający świat, a między odgrywane zdarzenia i osoby wprowadza pragnienia i uczucia, które często żyją w nim nawet nieświadomie.

Jeżeli dziecko odtwarza w zabawach tematycznych czynności zaobserwowane z życia dorosłych, zachowuje się w stosunku do zabawek przedstawiających ludzi i zwierzęta agresywnie, bije je, strofuje, izoluje i stosuje inne kary, to jest prawdopodobne, że zachowania takie utrwalone na zabawkach, zostaną potem rozszerzone na dorosłych i dzieci. Dlatego proces socjalizacji dziecka powinien rozpocząć się jeszcze przed okresem kontaktów z rówieśnikami, w czasie kontaktów z zabawkami.

Naukowcy zwracają również uwagę na to, że mówiąc o agresji należy także wspomnieć o różnicach zależnych od **płci**. Różnice w agresji ze względu na płeć są widoczne już od wieku przedszkolnego, jednak z wyższym poziomem agresji u chłopców. Agresja chłopców

jest zazwyczaj bezpośrednia i aktywna, najczęściej przyjmuje postać walki...Większość badaczy jest zdania, że chłopcy zaczynają przejawiać więcej agresji niż dziewczęta począwszy od wieku przedszkolnego i trwa to przez cały okres szkoły podstawowej. Natomiast agresja dziewcząt bywa bardziej pośrednia, jest skrywana („podstępna” - jak twierdzą chłopcy) służy przede wszystkim do obrony. Ma ona bardziej bierny charakter, często przyjmuje postać oskarżania, dąsania się, uczuciowego odrzucania... Można spotkać opinie, że u dziewcząt występuje motyw zazdrości oraz zemsty, u chłopców - chęć podporządkowania sobie innych oraz dodania sobie znaczenia.

Oprócz tego chłopięca agresja znajduje **większe przyzwolenie społeczne**. Zachowanie agresywne jest uznawanym składnikiem tradycyjnego zachowania męskiego - chłopiec musi się bronić, gdy jest atakowany. Natomiast u dziewcząt tego rodzaju zachowania są znacznie częściej karane i hamowane. Dodatkowo właściwością dziewczynek jest większa empatia i wrażliwość, co wpływa na ich kontakty z innymi dziećmi.

Na rozwój zachowań agresywnych u dziewcząt i chłopców ma duży wpływ identyfikacja z określonym wzorem postępowania. Ponieważ chłopcy utożsamiają się z ojcami, właśnie ich sposoby postępowania będą powielać. Agresja wpisana jest też w role społeczne odgrywane przez mężczyzn, dlatego przez nich będzie częściej przejawiana.

Zauważono, że w okresie przedszkolnym dzieci wybierają do wspólnych zabaw rówieśników tej samej płci, przy czym tendencja ta pogłębia się z wiekiem. Gdy w wieku sześciu, siedmiu lat zaczyna się etap gier zespołowych, podziały według płci stają się wyraźniejsze. Dziewczynki wolą bawić się w pomieszczeniach, często w parach, mniej angażują się w aktywność ruchową. Chłopcy preferują zabawy podwórkowe, a w późniejszym czasie gry zespołowe. Dziewczynki wykazują nastawienie bardziej empatyczne i w okresie dzieciństwa dłużej szukają kontaktu z osobami dorosłymi (rodzicami, nauczycielami). Chłopcy częściej symulują bijatyki, a równocześnie przejawiają rzeczywiste zachowania agresywne.

Mimo różnicy w zachowaniu dziewcząt i chłopców agresja w przedszkolu to przede wszystkim: kłótnie, sprzeczki, przewiska, obraźliwe słowa, ciągnięcie za włosy, prowokacja, popychanie, bicie, szczypanie, gryzienie, kopanie, zabieranie i niszczenie zabawek, wyśmiewanie, drwienie, dokuczanie. To również brak przyzwolenia na przyłączenie się do zabawy, wykluczenie kogoś z rozmowy, zabawy, zemsta, groźba, dręczenie, onieśmianie. Dzieci wywierają presję, demonstrują siłę i przewagę, bicie, przepychanie - jako swoistą grę sił. Natomiast płacz i krzyk to reakcja na nieakceptowane przez dziecko zakazy.

Nad pytaniem - która z podanych form agresji jest najgorsza? warto się zastanowić, ponieważ obserwacje pokazują, że mierzymy zjawiska dwiema miarami:

- starcie cielesne, do którego dochodzi najwyżej jeden, lub dwa razy w tygodniu zapisuje się o wiele wyraźniej na indywidualnym koncie agresji niż powtarzające się wielokrotnie, każdego dnia przytyki, obrażanie, odrzucanie, złe słowa, albo „dyskretne” wykluczenie z zabawy.

Bójka wiąże się z ryzykiem wyrządzenia krzywdy, sobie lub innym. Nie można tego akceptować. Ale również nie do zaakceptowania jest ukryta forma agresji.

Sprawa jest ważna, albowiem z małego agresora wyrośnie duży agresor. Jeżeli chcemy zmniejszyć potencjał agresji w społeczeństwie, musimy dotrzeć z profilaktyką do dziecka przedszkolnego.

Opracowano na podstawie:

- J. Grochulska, Agresja u dzieci,
- B. Krahé, Agresja,
- E. Bocheńska, Przedszkolne zabawy przeciwko agresji,
- I. Obuchowska, Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej, [w:] Problemy Opiekunów – Wychowawcze 2000
- J. Ranschburg, Lek, gniew, agresja,
- A. Olechnowicz, Kształtowanie uczuciowości wyższej a wczesne zapobieganie niekontrolowanej agresywności, [w:] Nowiny Psychologiczne 2000
- M. Cywińska, Zjawiska konfliktowe wśród dzieci przedszkolnych cz. I, [w:] Wychowanie w Przedszkolu 1999, nr 7, s. 493
- R. Więckowski, Zagadnienie agresji, [w:] Życie Szkoły 2002,
- A. Kozłowska, Dziecko agresywne – przyczyny i możliwości pomocy, [w:] RAABE – Edukacja w przedszkolu
- G. Haug – Schnabel, Agresja w przedszkolu,
- P.E. Bryant, A. M. Dolman, Psychologia rozwojowa,
- R. Więckowski, Pedagogiczna interpretacja zachowań agresywnych, [w:] Życie Szkoły 2002

Porozmawiajmy z dzieckiem na temat obrazka np:

- Co dzieje się na obrazku?
- Co powinien zrobić chłopiec?
- Jak myślisz - co uczyni przyglądający się chłopiec?
- Jak powinien zachować się chłopiec?

